

Дмитренко В. А., Дмитренко В. І. Поняття «повсякдення» та його смислове наповнення: історіографічний огляд. *Молодий вчений*. 2020. № 12.1 (88.1). С.9-13.

УДК 141.2:316.728]:930.1

Дмитренко Віталій Анатолійович

кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Дмитренко Віта Іванівна

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

**ПОНЯТТЯ «ПОВСЯКДЕННЯ» ТА ЙОГО СМислоВЕ НАПОВНЕННЯ:
ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД**

Анотація. У статті проаналізовано головні підходи до визначення поняття «повсякденність» та його змістового наповнення в гуманітарних науках. Встановлено, що початок активного осмислення цієї наукової категорії припадає на середину – другу половину ХХ століття. Це пов'язано з загальною тенденцією антропологізації гуманітарних наук, яка відбувається в цей час. Відзначено, що єдиного підходу до розуміння цього поняття на сьогодні не вироблено. З'ясовано, що значний внесок в дослідження повсякдення як філософської та соціологічної категорії зробили Альфред Шюц, Томас Лукман, Пітер Бергер, Норберт Еліас, які затвердили за повсякденням статус дефініції визначальної для розуміння соціального буття людини і проаналізували смислове наповнення цього поняття. Визначено, що повсякдення є предметом історичних і культурологічних студій, а науковці, котрі працюють в цьому напрямку, попри розбіжності в розумінні того, чим є історія та культура повсякденності, спільні в думці, що головним об'єктом їхніх досліджень виступає життя людини. Досліджено, що в українській гуманітаристиці повсякдення починає вивчатися з 90-х років ХХ століття. З'ясовано, що серед вітчизняних учених теж відсутнє єдине трактування поняття «повсякденність» і спостерігається різниця в розумінні його змістового наповнення. Констатовано,

що пошуки українських науковців у цьому питанні загальною світовою тенденцією.

Ключові слова: історіографія, історія повсякдення, повсякденна культура, повсякдення, українська історіографія.

Dmytrenko Vitalii, Dmytrenko Vita

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

THE CONCEPT OF «EVERYDAY» AND ITS MEANING: HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

Summary. The article analyzes the main approaches to defining the concept of «everyday life» and its content in the humanities. It is established that the beginning of active comprehension of this scientific category falls on the middle, second half of the XX century. This is due to the general trend of anthropologization of the humanities that is taking place at this time. It is noted that a single approach to understanding this concept has not yet been developed. Alfred Schutz, Thomas Lukman, Peter Berger, and Norbert Elias were found to have made significant contributions to the study of everyday life as a philosophical and sociological category.

It has been determined that everyday life is the subject of historical and cultural research, and scholars working in this direction, despite the differences in understanding the history and culture of everyday life, agree that the main object of their research is human life. It should be noted that Fernand Braudel was the first to address the daily routine. He proposed to study it against the background of long periods of time, in which global social and cultural changes are best seen. Instead, the German historian Alf Ludtke, who is considered the founding father of the «history of everyday life», believed that the study of everyday life should focus on those who are usually called "little people". Thanks to Raymond Williams and his followers, the thesis that culture is simple, familiar, inherent in everyone has become fundamental for researchers of everyday culture. Such an understanding of culture contributed to the introduction into scientific discourse of the term «everyday culture», which in research is understood as a synonym for the concept of everyday life.

It is investigated that in the Ukrainian humanities everyday life begins to be studied from the 90s of the XX century. It was found that among domestic scientists there is also no single interpretation of the concept of "everyday life" and there is a difference in understanding its meaning. It is noted that the search for Ukrainian scientists in this matter, as a rule, correspond.

Key words: historiography, history of everyday life, everyday culture, everyday life, Ukrainian historiography.

Постановка проблеми. «Повсякденність» стає об'єктом вивчення гуманітарних наук із шістдесятих років XX століття. Відтоді були розроблені різноманітні концепції та методи її дослідження. У науковий обіг були введені нові для традиційної гуманітаристики теми. Звернення до них уможливило розкриття світу людини в усьому його різноманітті, показало складні взаємозв'язки індивідуального з загальними соціокультурними процесами і явищами. Усе це зробило повсякденність привабливою сферою досліджень.

Розглядом теоретичних аспектів розуміння змісту та суті поняття «повсякденність» займалося чимало дослідників. На сьогодні вже класичними є роботи Пітера Берка, Фернана Броделя, Арона Гуревича, Едмунда Гуссерля, Юрія Лотмана, Томаса Лукмана, Альфа Людтке, Альфреда Шюца та ін. З українських науковців відзначимо праці Ольги Колястрок, Тараса Нагайко, Олександра Удада, Наталі Яковенко. Втім, попри вагомий здобуток попередників, вважаємо, що далеко не всі сторони цієї проблеми висвітлені рівномірно. Щоб розробляти їх далі, необхідно підсумувати вже напрацьоване. Тож створення узагальнюючого історіографічного огляду цього питання є важливим. Отже, **метою статті** є аналіз й узагальнення основних підходів до розуміння поняття «повсякденність».

Виклад основного матеріалу. Перше теоретичне осмислення поняття «повсякдення», як і запровадження його в якості філософської категорії, було запропоноване філософом і соціологом Альфредом Шюцом. Він стверджує, що повсякденність є найвищим аспектом соціального життя людини і не є наперед заданою реальністю, а складає собою світ, зітканий з прагнень, фантазій,

сумнівів, реакцій на події, спогадів про минуле й уявлень про майбутнє кожної конкретної людини. Основними характеристиками цього світу виступають категорії повторюваності, стереотипності та передбачуваності. Вони забезпечують соціальний порядок, основою котрого є спільність уявлень про предмети, події й явища в суспільстві й культурі та гарантують певне місце людині в соціумі.

Стереотипи не творяться індивідуально, а запозичуються з колективного досвіду, бо, світ повсякденності «інтерсуб'єктний», тобто такий, що створюється і підтримується людьми в процесі їхньої взаємодії. Альфред Шюц стверджував: «Я приймаю на віру і припускаю, що коли я поміняюся з ним місцями так, що його «тут» стане моїм, то я буду бачити предмети на такій же відстані і так же типово, як і він сам і вони будуть для мене такими ж доступними, як і для нього і навпаки» [19, с. 132-134]. Яскравим виявом такої типізації він вважав поширені в повсякденному житті вислови: «увійди в моє становище», «встаньте на моє місце» тощо.

Розробкою категорії «повсякденність» займалися й учні Альфреда Шюца – Пітер Бергер і Томас Лукман, які запропонували її конструктивістське трактування. На їхню думку, повсякденне життя – це суб'єктивно осмислена й інтерпретована реальність, котра виступає в іпостасі «зв'язуючої мережі», що поєднує людей у соціальні спільноти. Конструювання такої мережі здійснюється людиною завдяки наділенню реальності системою смислів які відображаються в символах. Формування такого символічного апарату відбувається впродовж усього розвитку суспільства.

Засвоєння символів і смислів відбувається в процесі соціалізації індивіда. Проте, у житті трапляються й нестандартні ситуації, коли існуючі смисли й символи перестають адекватно відображати реальність. Тоді осмислення повсякдення набуває проблематичного характеру. За таких обставин конструювання повсякдення відбувається за рахунок смислів, привнесених різними учасниками цього процесу. Саме такі моменти дозволяють побачити, яким чином соціальні групи визначають проблемні сфери свого буття та розв'язують їх в щоденній практиці [1, с. 40-41].

Водночас, Норберт Еліас зауваживши, що поняття повсякденності є неконкретним відзначив, що: «По-перше, не можна перетворювати повсякденне життя на універсальну категорію, під яку підводяться в'єтнамські селяни, китайські мандарини, середньовічні лицарі, афінські мислителі і пересічна людина індустріального суспільства, поєднуючись тим самим у певний світовий карнавальний хід. По-друге, не можна повсякденне життя уявляти як особливу автономну сферу, відділену від суспільства з його структурами» [4, с. 110]. Ідеї висловлені Норбертом Еліасом посприяли новому розумінню повсякденного як плюралістичної категорії.

В історичній літературі першим фундаментальним дослідженням повсякденності можемо вважати працю Фернана Броделя «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст.». У ній, науковець запропонував розглядати економічний розвиток будь-якого суспільства як взаємодію двох нерозривних складових людського життя – матеріальної та нематеріальної. Саме до останньої Фернан Бродель застосував термін «структури повсякденності». Під повсякденністю дослідник розумів усе те, що оточує людину та опосередковує й визначає її життя день крізь день. Він зауважує, що: «повсякденність – той бік життя, у який ми виявилися залучені, навіть не розуміючи цього, – звичка, або навіть рутини, ці тисячі дій, що протікають і закінчуються самі собою, виконання яких не потребує чийогось втручання і які відбуваються майже не зачіпаючи нашої свідомості. Я вважаю, що людство більш ніж на половину занурене в такого роду повсякденність...» [2, с. 12-13].

Структурними складовими повсякдення французький науковець вважав:

- умови життя (географічне середовище та його екологічний стан);
- трудову діяльність;
- життєві потреби людини (житло, харчування, одяг, лікування);
- способи задоволення щоденних потреб, які визначається рівнем розвитку техніки і технологій.

Всі вищезначені складові тісно пов'язані між собою й є наслідком взаємодії людей, проявляючись в соціальних інституціях і політичних

організаціях, цінностях і правилах, релігійних культурах тощо. В підсумку, вивчаючи всі ці прояви повсякденного, дослідник мав виявити якусь постійну структуру, котра найкраще буде характеризувати історико-культурну спільноту, вивести: «правила, які занадто довго утримували світ у досить важкоз'ясованій стабільності» [3, с. 38].

Характерним для Фернана Броделя і його послідовників був акцент на великих часових відрізках, у яких найкраще видно глобальні соціальні зрушення й котрі дають змогу проаналізувати швидкість соціальних змін в різних культурах і епохах. Велика увага приділялася тому, як офіційна культура сприймалася рядовими жителями. Історичні дослідження були спрямовані на вивчення психологічних, демографічних і культурних сюжетів.

Інший погляд на сутність повсякдення та можливості його історичного вивчення сформулював німецький історик Альф Людтке, якого вважають батьком-засновником «історії повсякденності». В його розумінні історія повсякденності – це: «історія ... спрямована проти аксіоми «великих людей» як головних дійових осіб історії та головних об'єктів її вивчення й, водночас, вона критична по відношенню до тези про анонімні структури, котрі нібито зумовлюють хід історії» [12, с. 53]. Остання частина цього твердження напряду полемізує з розумінням повсякденності висловленим Фернаном Броделем і його послідовниками. В історії повсякденності: «Найважливіше вивчення людини в праці і поза нею, детальний історичний опис влаштованих і знедолених, одягнених і голих, ситих і голодних, розбрату і співпраці між людьми, а також їх душевних переживань, спогадів, любові і ненависті, а також і надій на майбутнє. Центральними в аналізі повсякденності є життєві проблеми тих, хто в основному залишилися безіменними в історії» [13, с. 77].

Таким чином, акцент у дослідженні повсякдення запропоновано змістити з побудов узагальнюючих моделей довгого часового тривання стосовно великих соціальних груп на користь реконструкції мислення, поведінки, переживань окремих людей певної епохи. Альф Людтке та його послідовники не заперечують можливості виявлення загальних закономірностей буття

людини. Однак, досягнути такої цілі можливо лише рухаючись від конкретного/приватного до загального/колективного.

Утім, дискусії щодо смислового наповнення поняття «повсякденність» на цьому не припинилися. В 1964 році при Бірмінгемському університеті був створений Центр сучасних культурних досліджень (Center for Contemporary Cultural Studies). Одним із провідних його співробітників став Реймонд Вільямс, який запропонував тезу про те, що культура є простою, звичною, притаманною кожному. В цьому судженні Реймонда Вільямса не варто бачити спробу нівелювання досягнень «елітарної» культури, а лише констатацію факту, що популярна й масова культура теж є результатом реалізації творчого потенціалу людини. Висновок прозвучав радикально для свого часу: культура – це не лише мистецтво й література, культура, завдяки її буденному, звичному характерові – це спосіб життя певної спільноти [14, с. 175].

Подібне розуміння культури сприяло введенню в науковий дискурс терміну «повсякденна культура», котрий розуміється як синонім поняття повсякденності. Зокрема, німецький історик Мартін Дінгес розробив концепцію «нової культурної історії повсякденності», заснованої на теорії «стилів життя» як архетипів поведінки людини, обумовленої епохою та соціальною приналежністю. Науковець визначає «стиль життя» як «...відносно усталений тип рішень, які ухвалили індивіди або групи, що роблять вибір із запропонованих для них суспільством варіантів поведінки...» [5, с. 105]. Вчений підкреслює, що ця теорія робить можливим виявити як із поведінки індивідів і груп утворюються загальні культурні норми та яким чином вони потім впливають на поведінку людей.

У науку «прийшли» прихильники так званої «нової культурної історії». Прибічники такого підходу сповідували ідею плюралізму образів повсякденності, що було співзвучно загальним постмодерністським тенденціям гуманітарних студій. Утім, при такому широкому розумінні поняття повсякденності, неминуче виникає проблема його співвідношення з іншими категоріальними означеннями, близькими до нього. Насамперед, мова йде про такі категорії як «побут» і «приватне життя». Це особливо відчувається в

українській, російській, білоруській історіографії, бо привнесені з англійської, французької чи німецької поняття не завжди адекватно передають зміст або ж мають іншу смислову конотацію. Класичним можемо вважати приклад із вживанням маркування «культурна історія» та й поняття «побут» і «повсякдення» – синонімічні в англійській мові, мають різний смисловий відтінок в українській. Усе це, помножене на наявність власної історіографічної традиції побутописання, котру дехто з науковців ототожнює з повсякденням, породжує чималі дискусії довкола понять і методів.

Побут, категорія найуживаніша в етнографії, зазвичай тлумачиться широко. В нього включають: житло, харчування, одяг, лікування, спосіб життя, форми поведінки, звичаї, особливості матеріального світу тощо. Як зазначив Юрій Лотман: «побут – це звичайне протікання життя в його реально-практичних формах; побут – це речі, які оточують нас, наші звички і щоденна поведінка» [11, с. 10]. В такому розумінні ці поняття дійсно близькі, передусім, коли порівняти їх із структурами повсякдення, запропонованими Фернаном Броделем. Для Юрія Лотмана та його послідовників деталі одягу, житловий простір, особливості поведінки служать особливим «шифром» до прихованого за ними культурного коду, ключем до розуміння й оцінки позиції індивіда. Такий підхід передбачає трактування норм і цінностей досліджуваної культури через аналіз побутової поведінки.

Одним з перших, хто запропонував зближення історії та етнографії, був Жак Ле Гофф. Етнографія, на думку французького вченого, модифікує наші уявлення про історію, пропонує історію, що є набором повторюваних чи очікуваних подій, релігійних свят і церемоній, пов'язаних з біологічною та сімейною історією: народження, весілля, смерть [10, с. 200]. Жак Ле Гофф стверджує, що етнографія дає історикам новий матеріал для дослідження, відмінний від того, до якого він звик. Етнограф не цурається письмових документів, але він зустрічає їх у край рідко, тож його методи будуються на тому, щоб обходитися без них. Таким чином, історик, використовуючи надбання етнології, отримує можливість заглибитися в повсякденне життя людини, яка не обтяжує себе писаниною, у світ без текстів і письма [10, с. 211].

Сучасні дослідники, зазвичай розводять ці два поняття, принципова відмінність вивчення повсякденності від етнографічних досліджень побуту складається в прагненні показати різноманіття індивідуальних реакцій на події. Динаміка повсякденного життя знаходиться за межами побуту, котрий фіксує переважно статичну картину. Як зазначає Наталія Пушкарьова: «Історія повсякденності ставить на перше місце не опис матеріального предмета, а ставлення до нього людей. Побутові деталі допомагають досліднику відшукати в історії те, що виражало на той момент «дух часу», співвіднести часткове існування людини з ходом історичних подій» [16, с. 10].

У сучасних дослідженнях помітна тенденція розглядати побут і повсякденне життя не ізольовано та відірвано від історичних подій і процесів, а як область, в якій вони проявляються й яка безпосередньо впливає на хід історії. Це пряма апеляція до нового розуміння історії, в якому помітну роль відіграють не лише політичні події, економічні закони чи дії визначних осіб, але й непримітний перебіг звичайних справ, «життя пересічних людей».

У вітчизняній історіографії, попри наявність значної кількості праць з повсякдення різних періодів української історії, визначення самого поняття «повсякденність» також залишається проблематичним. Здається, маємо своєрідний мовчазний консенсус істориків, які прийняли тезу, висловлену свого часу Олександром Удодом про те, що сучасна історична наука ще не завершила інституалізацію цього напрямку в методології історії, а тому межі предмету дослідження залишаються розмитими, а саме поняття потребує з'ясування [18, с. 6]. Тож, українські історики використовують поняття повсякденність не вдаючись до його теоретичного пояснення. Водночас, огляд історичної літератури, матеріалів конференцій і круглих столів засвідчує потребу мати в своєму арсеналі більш-менш чітко сформульовану дефініцію «повсякдення».

Так, уже згадуваний Олександр Удод пропонує таке її пояснення: «повсякденність – це не тільки житлово-побутові умови, це психологізація побуту, дослідження ставлення людини до держави, суспільства, пануючої системи цінностей через призму щоденного сприйняття свого існування» [17, с. 386].

Ольга Коляструк наголошує, що повсякдення є продуктом тривалого історичного розвитку, складається шляхом відбору прийнятних для більшості норм, правил, звичок, традицій та базується на предметно-речовому його забезпеченні. Дослідниця зауважує, що повсякденність «поєднує в одне ціле різні прояви життєдіяльності людини: приватне життя з публічним, утилітарно-прагматичні дії з ідейними та морально-етичними виборами, побутові аспекти життя з трудовою діяльністю, групові й вікові інтереси із загальносупільними, локальні дії вписує в загальнодержавні, буденні настрої трансформує в ментальні характеристики тощо» [8, с. 7]. Навіть за найрадикальніших суспільно-політичних перетворень, вважає Ольга Коляструк, повсякдення не змінюється кардинально та раптово. Проте, усталена/нормативна повсякденність у такі кризові моменти набуває ознак екстраординарності й екстремальності. Вона триває певний часовий період, а потім відбувається повернення до попереднього «нормального» повсякдення, або ж утворюється нова повсякденна реальність, котра стає нормою. Характер повсякденності залежить від простору, рівня потреб і можливостей людини та визначається належністю особи до певної соціальної верстви й культурними практиками тієї епохи в яку вона живе [8, с. 15]. Наголошуючи на певній умовності Ольга Коляструк все ж пропонує виділяти в повсякденні кілька сфер за домінуючим у них способом виявлення життєдіяльності, а саме:

- трудову (праця, навчання);
- дозвіллевідпочинкову (читання, театр, цирк, кіно, музеї, концерти, виставки, спорт, ігри, розваги, свята, урочистості, мандрівки);
- репродуктивнозабезпечувальну (харчування, лікування, торгівля, транспорт, одяг, побут);
- приватно-родинну (сім'я, родина, кохання, шлюб, діти, дім);
- комунікативно-громадську (товариства, дружба, об'єднання) [7, с. 55]

Натомість, Тетяна Заболотна, закликаючи чітко відділяти історію повсякдення від побутописання, наголошує, що основна мета дослідника повсякденності – «з'ясувати вплив різноманітних неочікуваних подій на зміни в приватному, побутовому житті та відтворити багатоманіття індивідуальних

реакцій на перебіг політичних подій; центром аналізу стає мінливе життя людини з її щоденними турботами» [6, с. 39].

Отож, спостерігаємо розмаїття підходів до розуміння поняття «повсякденність» й, як наслідок, різні його історії. Мабуть, не випадково відповідальний редактор двотомника «Повсякдення ранньомодерної України» Віктор Горобець у вступному слові до видання зазначав: «Авторський колектив видання та його редакційна колегія від самого початку не ставили перед собою завдання теоретичного осмислення історії повсякдення ранньомодерної України...у представлених дослідницьких студіях втілено різні підходи як до вибору предмету дослідження (світ повсякденних практик, вияви девіацій, сфера повсякденних уявлень чи світ матеріальних речей, що оточує людину історичну), так і до методологічних підходів, де спектр дослідницьких стратегій в одних випадках включає властиво мікроісторичні підходи, а в інших, навпаки, латентно чи більш виразно демонструє данину традиційним, широко закресленим узагальненням» [15, с. 10-11].

Висновки. Інтелектуальне осмислення поняття «повсякдення» розпочалося завдяки антропологічному перевороту в гуманітаристиці. Швидко ставши популярним цей термін увійшов у наукову мову всіх соціогуманітарних спільнот світу проте, залежно від національних і фахових особливостей, щоразу набуваючи нових неповторних рис. Історики, філософи, соціологи, попри розходження в розумінні цієї дефініції та застосування різної методології її вивчення, єдині в тому, що головним об'єктом дослідження повсякдення виступає життя людини. Вочевидь, варто погодитися з думкою Ольги Колястрок, що: «Кожна з наукових галузей має свій фокус прочитання повсякденності, тому й вкладає в його розуміння відповідний смисл і значення, має свій дослідницький інструментарій та методологію вивчення. У кожній науковій галузі можемо віднайти різні визначення повсякденності, що є виправданими з огляду на мету наукового дослідження й інструментально-прикладну доцільність» [9, с. 25-26].

Список літератури:

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания. Москва: Academia-Центр: МЕДИУМ, 1995. 323 с.
2. Бродель Ф. Динамика капитализма. Смоленск: Русич, 1993. 124 с.
3. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. Том 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. Київ: Основи, 1995. 543 с.
4. Галушко М. М. Наслідки тематизації повсякденності для розвитку філософської антропології. *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр.* 2008. Вип. 74. С. 104-112.
5. Дингес, М. Историческая антропология и социальная история: через теорию «стиля жизни» к «культурной истории повседневности». Одиссей. Человек в истории. Москва: Наука. 2000. С. 96-124.
6. Заболотна Т. Історія повсякденності – «панацея від усіх хвороб» чи пастка для історика? *Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф.* Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 38-43.
7. Коляструк О. Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика.* 2009. Вип. 15(1). С. 46-56.
8. Коляструк О. Теоретико-методологічні аспекти вивчення повсякденного життя. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): кол. моногр. / відп. ред. С. В. Кульчицький: у 2 ч. Ч. 1. Київ: Ін-т історії України НАН України. 2009. С. 5-46.
9. Коляструк О. А. Інтелігенція УСРР у 20-ті роки: повсякденне життя. Харків: Раритети України. 2010. 386 с.
10. Ле Гофф Жак. Другое средневековье: Время, труд и культура Запада. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та. 2002. 328 с.
11. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII-начало XIX века). Санкт-Петербург: «Искусство-СПБ». 1994. 399 с.
12. Людтке А. История повседневности в Германии. Новые подходы к изучению труда, войны и власти. Москва: РОССПЭН. 2010. 271 с.

13. Людтке А. Что такое история повседневности? Ее достижения и перспективы в Германии. *Социальная история. Ежегодник*. 1998/99. С. 77-100.
14. Олійник О. С. Вступ до соціології культури (за теорією Раймонда Вільямса). *Культура України*. Випуск 43. 2013. С.173-184.
15. Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах. Т. 1: Практики, казуси та девіації повсякдення. Київ: Інститут історії України НАН України. 2012. 328 с.
16. Пушкарева Н. Л., Любичанковский С. В. Понимание истории повседневности в современном историческом исследовании: от Школы Анналов к российской философской школе. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. Т 4. № 3. 2014. С.7-21.
17. Удод О. Повсякденне життя киян в умовах окупації (вересень 1941 – листопад 1943): питання методології та історіографії. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. пр.* 2006. Вип. 15. С. 384–391.
18. Удод О.А. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії. *Краєзнавство*. 2010. №3. С. 6-10.
19. Шюц А. Структура повсякденного мышлення. *Социологические исследования*. 1988. № 2. С. 129-137.

References:

1. Berher P. (1995) *Sotsyal'noe konstruyrovanye real'nosty: traktat po sotsyolohyy znanyya*. [The Social Construction of Reality: A Treatise on the Sociology of Knowledge]. Moscow: Academia-Tsentr: MEDYUM. (in Russian)
2. Brodel' F. (1993) *Dynamyka kapytalyzma*. [The dynamics of capitalism]. Smolensk: Rusich. (in Russian)
3. Brodel' F. (1995) *Material'na tsyvilizatsiya, ekonomika i kapitalizm, XV—XVIII st. Tom 1. Struktura povsyakdennosti: mozhlyve i nemozhlyve*. [Material civilization, economics and capitalism, XV-XVIII centuries. Volume 1. The structure of everyday life: possible and impossible]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)

4. Halushko M. M. (2008) Naslidky tematyziatsiyi povsyakdennosti dlya rozvytku filosofskoyi antropolohiyi. [Consequences of the thematization of everyday life for the development of philosophical anthropology]. *Multiverse. Philosophical Almanac*, vol.74, pp. 104-112.
5. Dynhes, M. (2000) Ystorycheskaya antropolohyya y sotsyal'naya ystoryya: cherez teoryyu «stylya zhyzny» k «kul'turnoy ystoryy povsednevnyosti». [Historical anthropology and social history: through the theory of "lifestyle" to the "cultural history of everyday life"]. *Odyssey. Chelovek v ystoryy*. [Odysseus. A person in history]. Moscow: Nauka, pp.96-124.
6. Zabolotna T. (2010) Istoriya povsyakdennosti – «panatseya vid usikh khvorob» chy pastka dlya istoryka? [Is the history of everyday life a "panacea for all diseases" or a trap for the historian?]. Proceedings of the *Istoriya povsyakdennosti: teoriya ta praktyka* (Ukrainian, Pereyaslav-Khmelnysky, 2010), Pereyaslav-Khmelnysky: History of everyday life: theory and practice, pp.38-43.
7. Kolyastruk O. (2009) Ponyattya povsyakdennosti v suchasniy naukoviy humanitarystytsi. [The concept of everyday life in the modern scientific humanities]. *Ukrayina XX stolittya: kul'tura, ideolohiya, polityka* [Ukraine of the XX century: culture, ideology, politics]. Kyiv, pp.46-56.
8. Kolyastruk O. (2009) Teoretyko-metodolohichni aspekty vyvchennya povsyakdennoho zhyttya [Theoretical and methodological aspects of the study of everyday life] *Narysy povsyakdennoho zhyttya radyans'koyi Ukrayiny v dobu nepu (1921–1928 rr.)* [Essays on the daily life of Soviet Ukraine in the NEP era (1921–1928)]. Kyiv, pp.5-46.
9. Kolyastruk O. A. (2010) *Intelihentsiya USRR u 20-ti roky: povsyakdenne zhyttya*. [The intelligentsia of the USSR in the 20s: everyday life]. Kharkiv: Rarytety Ukrayiny. (in Ukrainian)
10. Le Hoff Zhak. (2002) *Druhoe srednevekov'e: Vremya, trud y kul'tura Zapada*. [Another Middle Ages: Time, Labor and Culture of the West]. Ekaterynburh (in Russian)
11. Lotman YU. M. (1994) *Besedy o russkoy kul'ture. Byt y tradytsyy russkoho dvoryanstva (XVIII-nachalo XIX veka)*. [Conversations about Russian culture. Life

and traditions of the Russian nobility (XVIII-early XIX centuries)]. Sankt-Peterburh: «Yskusstvo-SPB». (in Russian)

12. Lyudtke A. (2010) *Ystoryyya povsednevnyy v Hermanyy. Novye podkhody k yzuchenyyu truda, voyny y vlasty*. [The history of everyday life in Germany. New approaches to the study of labor, war and power]. Moscow: ROSSPÉN. (in Russian)

13. Lyudtke A. (1998/99) Chto takoe ystoryyya povsednevnyy? Ee dostyzhennyya y perspektyvy v Hermanyy. [What is the history of everyday life? Her achievements and prospects in Germany]. *Sotsyal'naya ystoryyya. Ezhehodnyk* [Social history. Yearbook]. Moscow, pp.77-100.

14. Oliynyk O. S. (2013) Vstup do sotsiologiyi kul'tury (za teoriyeyu Raymonda Vil'yamsa). [Entry to the sociology of culture (for the theory of Raymond Williams)]. *Culture of Ukraine*, vol. 43, pp.173-184.

15. Gorobets V. (ed) (2012) *Povsyakdennyya rann'omodernoyi Ukrayiny. Istorychni studiyi v 2-kh tomakh. T. 1: Praktyky, kazusy ta deviatsiyi povsyakdennyya*. [Everyday life of early modern Ukraine. Historical Studios in 2 volumes. Vol. 1: Practices, incidents and deviations of the everyday life]. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukrainian)

16. Pushkareva N. L., Lyubychankovskyy S. V. (2014) Ponymanyye ystoryyy povsednevnyy v sovremennom ystorycheskom yssledovanyy: ot Shkoly Annalov k rossiyskoy fylosofskoy shkole. [Understanding the history of everyday life in modern historical research: from the School of the Annals to the Russian school of philosophy]. *Bulletin of the Leningrad State University. A.S. Pushkin*, vol. 4, no. 3, pp.7-21.

17. Udod O. (2006) Povsyakdenne zhyttya kyyan v umovakh okupatsiyi (veresen' 1941 – lystopad 1943): pytannya metodolohiyi ta istoriohrafiiyi. [Everyday life of the kiyans in the minds of the payoff (spring 1941 - leaf fall 1943): nutrition of methodology and history]. *Problems of the history of Ukraine: facts, judgments, jokes*, vol 15, pp.384–391.

18. Udod O.A. (2010) Istoriyya povsyakdennosti yak providnyy napryam ukrayins'koyi istoriohrafiiyi. [The history of every day as a leading direction of Ukrainian historiography]. *Kraeznavstvo*, vol.3, pp.6-10.

19. Shyuts A. (1988) Struktura povsednevnoho myshlenyya. [The structure of everyday thinking]. *Sociological research*, vol. 2, pp.129-137.